

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 29 квітня 2022 року)

Суми
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Гончаренко А. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук (Сумський державний університет);
Зякун А. І., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Льницький В. І., д-р іст. наук (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка);
Каганов Ю. О., д-р іст. наук (Запорізький національний університет);
Камьонка М., д-р габ. (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Польща);
Король В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Котляр Ю. В., д-р іст. наук (Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв);
Куліш А. М., д-р юрид. наук (Сумський державний університет);
Лебідь А. Є., д-р філос. наук (Сумський державний університет);
Лобко Н. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Нестеренко В. А., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Черкасов А. А., д-р іст. наук (Cherkas Global University, США).

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 9 від 16.06.2022 р.)

Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи : матер. ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 29 квітня 2022 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2022. – 433 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ЗВО і наукових установ, виголошені в рамках ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 1022 від 20 грудня 2021 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2022

ЦІВАТИЙ Вячеслав Григорович
кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет ім. Т. Шевченка

КУЛІНІЧ Марія Юріївна
кандидат історичних наук,
Національний музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків

**Культурна спадщина, міжнародно-політичні
концепти і суспільно політичні погляди
професора В. І. Савви (1865-1920) за архівними
фондами ЦДІАК України**

Метою статті є репрезентація постаті професора Харківського університету Володимира Івановича Савви як історика крізь призму вивчення документального складу архівного фонду непересічної особистості в Центральному історичному архіву України м. Києва (далі ЦДІАК України), що складається із масиву біографічних та наукових архівних матеріалів (рукописів, лекцій, заміток, приватного листування тощо).

Володимир Іванович Савва народився 14 лютого 1865 р. в місті Кишенів (нині столиця Молдови) у родині чиновника [1; 2]. Освіту здобув у 1-й Кишенівській гімназії та Ніжинському історико-філологічному інституті князя Безбородька (1884–1888 рр.). З 1888 р. викладав історію в Харківській жіночій гімназії Оболенської. У 1892 році В.І. Савва здав магістерський іспит з російської історії в Харківському університеті і впродовж 1895–1905 рр. викладав у ньому курс історії в якості приват-доцента. З

1900 р. викладав історію в Харківському інституті шляхетних дівчат.

У 1902 р. захистив магістерську дисертацію на тему: «Московские цари и византийские василевсы. К вопросу о влиянии Византии на образование идеи власти московских царей». Його наукова розвідка була присвячена аналізу значення шлюбу Івана II з Софією Палеог та його вплив на розповсюдження на Русі візантійських ідей про імператорську владу та запозичення ромейських придворних ритуалів, також автор порівнює візантійські та руські обряди прийому посольств, святкування Пасхи, вінчання монархів на царство, аналізує походження та смисл концепції царської влади на Русі. Серед наукового доробку В.І. Савви можна виділити такі опубліковані праці: «О времени и месте крещения русской великой княгини Ольги» (1890 р.), «К истории духоворцев Харьковской губернии» (1893 р.), «Московские цари и византийские василевсы. К вопросу о влиянии Византии на образование идеи царской власти московских государей» (1901 р.), «По вопросу о влиянии Византии на образование идеи царской власти московских государей» (1903 р.), «Вновь открытые полемические сочинения XVII века против еретиков» (1907 р.), «К истории о вольнодумстве в Гимназии высших наук кн. Безбородко» (1908 р.), «Обряд омовения ног в Византии и на Руси» (1908 р.), «Заметки о Боярской Думе в XVI в.», (1915 р.), «О Посольском приказе в XVI в.» (1917 р.) [3, с. 166–169].

У 1917 р. кафедра російської історії фактично припиняє свою роботу, внаслідок революційних подій в країні, але В.І. Савва залишився жити та працювати у

Харкові і опублікував свою докторську дисертацію «Про посольський приказ в XVI ст.» [4], а також склав виданий вже за радянської доби за редакцією С.О. Шмідта довідник «Дьяки и подьячие Посольского приказа в XVI веке» [5].

За однією інформацією у 1920 р. В.І.Савва був розстріляний більшовиками, а за спогадами М.М. Богословського, він закінчив життя самогубством у лютому 1920 року [6; 7]. Фонд історика, професора Харківського університету В.І. Савви (ф. 2058) складається з опису № 1 та нараховує 743 справи, які хронологічно охоплюють період 1884-1917 рр. [8].

Опис справ фонду сформований за тематико-хронологічним принципом і поділяється на:

- матеріали біографічного характеру (спр. 1–9);
- матеріали про наукову та викладацьку діяльність (спр. 10–17);
- замітки В.І. Савви (спр. 30–145, 677–720);
- лекції В.І. Савви (спр. 146–169);
- рукописи В.І. Савви (спр. 170–184, 721–743)
- листування В.І. Савви (спр. 185–676).

Цінність особового фонду В.І. Савви полягає в тому, що в ньому зберігаються документи, які дають можливість реконструювати окремі сторінки з його біографії, а саме історії родини та приватного життя, а також його викладацьку, наукову, суспільно-політичну, міжнародно-політичну і громадську діяльність. Так, серед документів наявне свідоцтво духовної Кишенівської консисторії про видачу метричного свідоцтва про народження В. Савви (спр. 2). Навчання В. Савви в Кишенівській гімназії проілюстровано у фонді похвальним листом, виданим

йому за успіхи у навчанні (спр. 7), а свідченням його навчання у вищому навчальному закладі є сповіщення з Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька про зарахування В. Савви на перший курс навчання на відділення історії, датоване 1884 р. (спр. 8–9), а також посвідчення про завершення навчання в інституті у 1888 р. (спр. 6). Ще одна деталь до біографії постаті В.І. Савви – це свідоцтво про призов на військову службу (спр. 5). Окрім цього у фонді представлені документи, які стосуються родини В.І. Савви, а саме його батька – Івана Костянтиновича Савви, дружини та сина.

До матеріалів про наукову, суспільно-політичну, міжнародно-політичну і викладацьку діяльність можна віднести документи, які відображають участь В.І. Савви в навчальному процесі Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька, а саме розклад лекцій на 1907–1908 рр. (спр. 26) та список студентів (спр. 27). А також у фонді міститься інформація про початок друку книги Володимира Савви «Про посольський приказ», яка буде опублікована у 1917 р. (спр. 19). В.І. Савву цікавила історія України, що відображено в його замітках про вівчарство (спр. 36), про пошук бурштину в Міжгір'ї Київської губернії, про шовківництво у Києві, про гончарство, канатне виробництво, про фабрики та заводи (спр. 37–47), замітка про питейну справу в Південно-Західній Русі за 1868 р. (спр. 60), замітка про освіту на Гетьманщині (спр. 102).

Великий дослідницький інтерес В.І. Савва стосувався історії зовнішньої політики і дипломатії, соціокультурних, міжнародних, міждержавних і дипломатичних відносин,

який можна простежити по його записам про дипломатичні відносини Московської держави з Польщею (спр. 58), про дипломатичні контакти давньої Росії з іноземними державами (спр. 109), а також про посольський приказ (центральну урядову установа в Москві в 1549–1720 роках, що відала зносинами з іноземними державами, викупом і обміном полоненими, управляла низкою територій на південному сході країни і деякими категоріями людей служивих) в Російській державі (спр. 123, 124, 129, 134), про посольських дяків (дипломатів, які очолювали посольський приказ) (спр. 132, 133), про піддячих (нижчий адміністративний чин, під керівництвом дяків піддячі виконували основну роботу з діловодства в центральних та місцевих державних установах Російської держави в XVI – початку XVIII ст.) (спр. 131), виписки із зібрань дипломатичних документів, т. зв. посольських книг (спр. 139, 140), виписки із ногайських, польських, турецьких, шведських та кримських статейних списків (донесень та звітів послів) (спр. 141–145).

Слід зазначити, що у опису фонду є додатковий опис, який містить замітки та рукописи фондоутворювача, які стосуються історії Московської Русі та дипломатичних відносин досліджуваної ним епохи, зокрема рукописи про руських послів в Польщі, Литві, Туреччину, Англію та Кримському хану (спр. 677–743). Найбільшим за обсягом масив документальних матеріалів фонду є листи до В.І. Савви, яке хронологічно охоплює період з 1897 р. по 1917 р. та за кількісними показниками становить 491 справу.

Таким чином, документи особового фонду Володимира Івановича Савви (ф. 2058), висвітлюють основні віхи з його особистого та сімейного життя, вивчаючи замітки, лекції та рукописи фондоутворювача можна прослідкувати його наукову та викладацьку діяльність як історика та дослідника світової та європейської історії міжнародних відносин, зовнішньої політики та дипломатії періоду XVI–XVII ст., а кореспонденція фонду відображає дружні стосунки В.І. Савви з Є.К. Редіним, а особливо з В.С. Іконниковим, листи якого дають детальне уявлення про його приватне життя, діяльність в якості науковця, викладача, суспільно-політичного та громадського діяча.

---

1. Савва Володимир Іванович. *Історики Харківського університету : біобібліогр. довідник (1905–2013)* / уклад. О. М. Богдашина, В. І. Бутенко, С. Р. Марченко [та ін.]; відп. ред. проф. С. І. Посохов. Х., 2013. С. 211–212.

2. Савва В.И. Московские цари и византийские василевсы: к вопросу о влиянии Византии на образование идеи царской власти московских государей. Харьков, 1901. 400 с.

3. Ціватий В.Г., Кулініч М.Ю. Європейська Середньовічна й Ранньомодерна історична спадщина професора В.І. Савви (1865–1920) в ЦДІАК України. *Гуманітарний корпус: збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії*. Випуск 26. Вінниця–Київ: ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 166–169.

4. Савва В. И. О посольском приказе в XVI в. Вып. 1. Харьков, 1917. 409 с.

5. Дьяки и подьячие Посольского приказа в XVI веке: справочник / сост. В. И. Савва; Акад. наук СССР, Ин-т истории СССР, Археогр. комис. М., 1983. 422 с.

6. Домановська М. Савва Володимир Іванович. *Сходознавство і візантологія в Україні в іменах : біобібліогр. словник / упоряд. Е. Г. Циганкова та ін. К., 2011. С. 198.*

7. Домановська М. Є. Володимир Іванович Савва як візантиніст (до 150-річчя від дня народження). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2015. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. Вип. 20. С. 112–117.*

8. Центральний історичний архів України м. Києва. Фонд 2058: Фонд історика, професора Харківського університету В.І. Савви.